

УДК 338.244.47:159.928.22

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2023.14.300241>

ORCID 0000-0002-8822-9517

КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ЕКОНОМІЧНОГО КОЛЕДЖУ – ОСНОВА ДЛЯ РОЗВИТКУ ЇХНЬОЇ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ

Віктор Стрельніков,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри філософії і економіки освіти;
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

Розглянуто можливості авторських курсів підвищення кваліфікації «Технології ефективного педагогічного спілкування, психодіагностики і надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу у закладах фахової передвищої освіти» для розвитку в умовах війни резилієнтності викладачів економічного коледжу на основі їхніх ключових компетентностей, зокрема особистої, соціальної та навчальної компетентності, показано досвід Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського з виконання вимоги МОН України щодо забезпечення проходження педагогами курсів підвищення кваліфікації з удосконалення їхніх знань, умінь, практичних навичок з надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу в умовах війни.

У статті окреслено сутність термінів: «ключові компетентності» (необхідні для зростання особистого потенціалу і розвитку людини, розширення її можливостей для працевлаштування, соціальної інтеграції, активного громадянства); «особиста, соціальна та навчальна компетентність» (здатність усвідомлювати власні внутрішні стани, ефективно управляти часом та інформацією, конструктивно працювати з іншими людьми, залишатися стійкими і керувати власним навчанням і кар'єрою), «резилієнс» (динамічний, складний, багатовимірний комплекс особливостей особистості, її здатність протистояти й адаптуватися до несприятливих і травматичних подій); «резилієнтність» (здатність особистості протистояти складнощам життя, швидко відновлюватися, успішно адаптуватися в несприятливих обставинах; динамічна властивість особистості, яку можна і слід розвивати, хоча вона є вродженою).

Резилієнтність розглядається як: а) концепція; б) процес; в) результат; а також як: а) якість особистості (здатність подолання стресу); б) процес копіngu (психологічна стратегія і спосіб подолання стресової ситуації); в) адаптаційний захисний механізм особистості (дозволяє адаптуватись після психічної травми чи протистояти стресу). Визначено складники резилієнтності викладачів економічних коледжів – адаптивність, стійкість, надія, оптимізм. Обґрунтовано доцільність дотримання правил і порад самопомоги для розвитку в умовах війни резилієнтності педагога, що застосовуються на курсах підвищення кваліфікації.

Виокремлено методологічні засади (принципи) проведення курсів підвищення кваліфікації для розвитку в умовах війни резилієнтності викладачів економічного коледжу на основі їхніх ключових компетентностей (зокрема особистої, соціальної та навчальної компетентності): а) наступності; б) науковості; в) наочності; г) предметності; д) розвивального навчання; е) демократизації; є) саморозвитку особистості; ж) психологічної підтримки.

Ключові слова: розвиток, резилієнтність, резилієнс, ключові компетентності, викладач економічного коледжу, курси підвищення кваліфікації, неперервна освіта.

Постановка проблеми. Сучасна ситуація в Україні, пов'язана з воєнною агресією північного сусіда, вимагає вирішення актуальних завдань вироблення нової методології неперервної освіти і підвищення кваліфікації викладачів, яка б сприяла розвитку їхньої

резиліентності на основі набутих ключових компетентностей. У Полтавській академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського налагоджена системна діяльність з управління процесами фахової підготовки освітян у реаліях війни. Актуальним стає розгляд методологічних і практичних основ такої системи підвищення кваліфікації викладачів економічних коледжів, яка б забезпечувала розвиток їхньої резиліентності на основі їхніх ключових компетентностей, адже важливим для викладачів коледжів в умовах воєнного стану є розвиток цієї якості, що дозволяє педагогам самим мати психологічну стійкість і допомагати іншим у складних життєвих ситуаціях.

Ураховуючи вищесказане, важливо розробити програму курсів підвищення кваліфікації педагогів, які б цілеспрямовано розвивали резиліентність викладачів коледжів, у якій би інтегрувалися і особистісно-творча, і суспільна мета їхнього підвищення кваліфікації на основі сформованих у них ключових компетентностей (зокрема особистої, соціальної та навчальної компетентності). Проблему вбачаємо у виробленні методологічних, методичних і практичних основ неперервної освіти, що забезпечила б виконання вимог МОН України щодо проходження викладачами курсів підвищення кваліфікації з удосконалення знань, умінь і практичних навичок у частині надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, виконання викладачами завдань реформування української освіти.

Проведений **аналіз попередніх досліджень і публікацій** підтвердив важливість проблеми розвитку ключових компетентностей, формування резиліентності викладачів вищої, фахової передвищої і неперервної освіти через засоби діагностики розвитку якостей їхніх особистостей, подолання ними труднощів, які виникають у професійному житті (О. Авілова; К. Балахтар; А. Бойко; Л. Бондар; В. Вербицький; Л. Ворона; Т. Гура; І. Зязюн; І. Калініченко; З. Кісарчук; А. Корнієнко; Л. Кравченко; Т. Кречотіна; Г. Лазос; Л. Лебедик; О. Липецький; О. Литовченко; Н. Лосева; О. Любич; О. Маєвська; В. Маринич; В. Мачуський; В. Моргун; Я. Омельченко; Н. Перепелиця; О. Просіна; Г. Пустовіт; В. Радул; Н. Сидоренко; С. Сисоєва; Л. Сігаєва; С. Станкевич; Л. Тихенко; С. Шаповалова; С. Шара та ін.). Особливості формування ключових і професійних компетентностей майбутніх фахівців різних профілів, різні моделі професійної компетентності і якостей викладача, організація неперервної освіти педагогічних працівників розглядалися у наших попередніх дослідженнях (Лебедик, Стрельніков В., Стрельніков М., 2020; Лосева, Стрельніков, 2020; Стрельніков, Лебедик, 2021; Стрельніков, 2012a; Стрельніков, 2012b; Стрельніков, 2022; Стрельніков, 2023; Lebedyk, Strelnikov, 2023; Strelnikov, Lebedyk, Hura, ... & Avilova, 2021; та ін.). Однак, у цих та інших дослідженнях відсутня належна увага обґрунтуванню методологічних засад (принципів) проведення курсів підвищення кваліфікації для розвитку резиліентності викладачів в умовах війни, відсутній також узагальнений досвід цілеспрямованого розвитку у закладі неперервної освіти резиліентності викладачів коледжів на основі їхніх ключових компетентностей, ще відсутні теоретичні узагальнення формування резиліентності викладачів, хоча наголошується: «особистість є активним суб'єктом процесу власного (у тому числі, професійного) розвитку» (Моргун, 1992).

Отже, проблема розвитку ключових компетентностей і резиліентності викладача залишається у дослідженнях з філософії освіти, дидактики і психології особистості однією з постійно актуальних та досить складних.

Виділення невирішених раніше частин досліджуваної проблеми. Існування об'єктивної суспільної потреби в ефективній системі розвитку резиліентності викладачів економічних коледжів на основі їхніх ключових компетентностей (зокрема особистої, соціальної та навчальної компетентності) показує, що особливу роль в умовах війни відіграють курси підвищення кваліфікації фахівців у закладі неперервної освіти. Тому запропоновані нами авторські курси «Технології ефективного педагогічного спілкування, психодіагностики і надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу у закладах фахової передвищої освіти» мають на меті закладення основ науково обґрунтованого і цілеспрямованого розвитку резиліентності фахівців. Головними

чинниками успішного розвитку резиліентності є наявність сучасних методологічно і методично обґрунтованих індивідуально орієнтованих освітніх програм, належна спеціальна підготовка викладачів до розвитку власної резиліентності на основі ключових компетентностей.

Мета статті полягає у теоретичному і практичному обґрунтуванні можливостей авторських курсів підвищення кваліфікації для розвитку в умовах війни резиліентності викладачів економічного коледжу на основі їхніх ключових компетентностей.

Завданнями дослідження є:

1) окреслення сутності термінів «ключові компетентності», «особиста, соціальна та навчальна компетентність», «резилієнс», «резиліентність», які використовуються у досліджуваній проблематиці;

2) обґрунтування доцільності дотримання правил і порад самопомогі для розвитку складників резиліентності викладачів економічних коледжів під час курсів підвищення кваліфікації «Технології ефективного педагогічного спілкування, психодіагностики і надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу у закладах фахової передвищої освіти»;

3) визначення методологічних принципів проведення означених курсів для розвитку в умовах війни резиліентності викладачів економічного коледжу на основі їхніх ключових компетентностей.

Виклад основного матеріалу дослідження розпочнемо з аналізу основних понять, якими оперуємо для вирішення означеної проблеми (*перше* завдання дослідження). Так, «ключові компетентності» розглядаємо як такі, що людині необхідні для підвищення особистісного потенціалу, розвитку, розширення можливостей для працевлаштування, соціальної інтеграції, активного громадянства. Ключові компетентності розвиваються протягом усього життя, у процесі формального, неформального й інформального навчання (*Освіта на основі життєвих навичок ...*). Хоча всі ключові компетентності вважаються однаково важливими, розглянемо одну зі схвалених Європейським парламентом і Радою Європейського Союзу 17 січня 2018 року у Рамковій програмі оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя (*ANNEX to the ...*). Для розвитку в умовах війни резиліентності викладачів економічного коледжу ця ключова компетентність є найбільш важливою для життєвої і професійної сфери викладача. Це – п'ята ключова компетентність – «особиста, соціальна та навчальна компетентність» (Personal, social and learning competence). Вона визначається як здатність: а) усвідомлювати внутрішні стани людини; б) ефективно управляти часом, інформацією; в) конструктивно працювати з іншими людьми; г) залишатися стійкими; д) керувати власним навчанням та кар'єрою; е) справлятися з невизначеністю та складністю; є) учитися вчитися; ж) підтримувати фізичне і емоційне благополуччя; з) співпереживати і конструктивно вирішувати конфлікти (*Освіта на основі життєвих навичок ...*).

Основні знання, вміння, навички і ставлення, пов'язані з особистою компетентністю: а) знання компонентів здоров'я розуму, тіла і способу життя; б) уміння бути стійким, здатним упоратися з невизначеністю і стресом; в) навички – здатність концентруватися, виявляти свої можливості, справлятися зі складнощами, критично аналізувати життєві ситуації і приймати рішення.

Соціальна компетентність для успішних міжособистісних відносин і соціальної участі передбачає: а) розуміння кодексів поведінки і правил комунікації, прийнятних у різних суспільствах і середовищах; б) уміння конструктивно спілкуватися, співпрацювати в командах, вести переговори; в) толерантність, висловлення своєї і розуміння точок зору інших людей; г) здатність підтримувати упевненість і співчуття.

Навчальна компетентність включає: а) знання стилів сприйняття, стратегій навчання, своїх здібностей і потреб розвитку; б) знання способів розвитку своїх здібностей засобами освіти, які підтримують базове навчання, професійну підготовку і можливості кар'єрного зростання; в) здатність навчатися та працювати спільно й автономно, організувати і здійснювати навчання, оцінювати його результати; г) вміння шукати підтримки, якщо це доречно, ефективно керувати власною кар'єрою і соціальними взаємодіями.

У цілому «особиста, соціальна і навчальна компетентність» передбачає: а) позитивне ставлення до особистого, соціального, фізичного благополуччя і навчання протягом усього життя; б) позитивне ставлення до співпраці; в) повагу до інших; г) наполегливість і цілісність; д) готовність до подолання упереджень і пошуку компромісів; е) уміння визначати і ставити цілі; є) мотивувати себе; ж) розвивати стійкість і впевненість; з) продовжувати навчатися протягом усього життя; к) аналізувати і вирішувати проблеми (*Освіта на основі життєвих навичок ...*).

Сутність термінів «резилієнс», «резилієнтність» з'ясуємо на основі праць зарубіжних авторів (D. E. Alexander, M. Armstrong, J. Barudy, B. Becker, K. M. Best, C. B. Bogar, L. Bond, M. Brown, J. M. Burns, F. S. Cakar, D. Cicchetti, E. L. Cowen, M. Csikszentmihalyi, M. Dantagnan, M. A. Ersoy, D. B. Fagen, S. Fergus, B. J. Friesen, S. T. Hauser, N. M. Haynes, Henderson Grotberg, N. Henderson, D. Hulse Killacky, N. Garnezy, J. Gilgun, A. P. Grace, H. B. Kaplan, Z. Karatas, N. Khanlou, W. M. Kwong, L. Liebenberg, J. Lecomte, S. S. Luthar, K. B. Magnus, A. S. Masten, A. S. Mevawala, M. M. Milstein, C. A. Olsson, R. Othman, E. La Resiliencia en el Mundo de Hoy, J. S. Rolland, M. Rutter, A. Saleem, S. M. Sawyer, E. P. M. Seligman, R. S. Smith, Ş. Terzi, M. Ungar, S. Vanistendael, D. A. Vella-Brodrick, F. Walsh, E. E. Werner, M. Windle, W. C. Work, R. Wray, P. A. Wyman, M. A. Zimmerman та ін.), проведених у роботах вітчизняних дослідників (Балахтар, 2022; Кісарчук (Ред.), 2020 та ін.).

«Резилієнс» в англійській літературі презентується як здатність особистості, яка зазнала негативного впливу потенційно руйнівних подій (таких, що є загрозою її життю чи близьких їй людей) підтримувати відносно стабільне і здорове психологічне й фізичне функціонування, здатність при цьому відчувати позитивні емоції, вчитися на своєму досвіді.

«Резилієнтність» (з лат. «resilire» – здатність протистояти пошкодженню і швидко відновлюватись) розглядається зарубіжними авторами як: 1) складний, багатовимірний, динамічний комплекс особливостей людини; 2) здатність її протистояти, адаптуватися до загрозливих і травматичних подій; 3) персональна характеристика людини, яка пом'якшує негативні наслідки стресу, сприяє її адаптації; 4) шаблон позитивної адаптації, який стосується усіх сфер життя, у контексті минулих і сучасних негараздів; 5) процес відновлення – здатність особистості до успішної адаптації після несприятливих обставин; 6) якість, яка базується на силі, формує сильні переваги особи, а не підкреслює недоліки; 7) інтерактивний процес, що зміцнює особистість і її сім'ю з плином часу; 8) динамічний процес, взаємодія, яка передбачає позитивну особистісну й соціальну адаптацію людини, незважаючи на її схильність до ризику; 9) динамічний психічний процес, використання стратегій подолання ситуації і особистісні чинники; 10) особисті чинники як потенційні детермінанти; 11) стилі й стратегії подолання стресів (Балахтар, 2022).

Як бачимо, єдиного трактування поняття «резилієнтність» поки-що немає, його визначення розглядається науковцями як: 1) концепція; 2) процес; 3) результат (там само).

Резилієнтність як концепція пов'язується із такими якостями: 1) спроможністю долати труднощі (складається з набору особистісних характеристик, контекстів розвитку людини, сукупності внутрішніх і зовнішніх механізмів); 2) здатністю позитивно реагувати (незважаючи на складні чи загрозливі обставини життя); 3) здатністю реагувати краще, ніж очікувалося (у ситуаціях негараздів, ризику, травматичних подій, що впливають на психосоціальну цілісність особистості); 4) ознакою, яка змінюється (з часом збільшується чи зменшується); 5) виникненням резилієнтності у результаті взаємодії між ризиком і захисними чинниками (що змінює вплив негативних подій на життя, адже захисні чинники пом'якшують, зменшують, усувають ризик, розвивають здорову адаптацію, компетенції особистості) (там само).

Резилієнтність, як процес, розглядається як: 1) динамічний процес позитивної адаптації (за умови впливу значної загрози чи серйозних негараздів), у якому людина розвивається і соціалізується; 2) процес, який має механізми захисту й ризику (які роблять

людину більш стійкою); 3) процес, який передбачає наявність стимулюючих внутрішніх чинників у людини (компетентності, навичок подолання труднощів, ефективності) і зовнішніх ресурсів (підтримка батьків, громади, наставництво) (там само).

Резилієнтність, як результат, складають характеристики особистості, які забезпечують досягнення нею мети: 1) оптимізм; 2) соціальна достатність; 3) соціальні навички; 4) навички вирішення проблем; 5) напористість; 6) психічне здоров'я; 7) емпатія; 8) внутрішній контроль; 9) відчуття самодостатності; 10) здатність до розвитку дружніх стосунків; 11) здатність встановлювати позитивні стосунки з людьми; 12) володіння ефективними комунікативними навичками; 13) відчуття власної ефективності; 14) упевненість у собі; 15) висока самооцінка та прийняття себе; 16) контроль емоцій та навичка усвідомлення; 17) швидка здатність пристосовуватися до нових ситуацій; 18) здатність протистояти тривозі і перешкодам; 19) висока мотивація досягнень; 20) здатність розглядати і планувати майбутнє; 21) здатність раціонально боротися зі стресовими і травматичними подіями; 22) здатність створювати більше внутрішніх атрибутів, ніж зовнішніх (щастя, здібності тощо); 23) формування й активізація оточення людини на благо цього оточення (там само).

Щодо *другого завдання* дослідження з обґрунтування доцільності дотримання правил і порад самопомоги для розвитку складників резилієнтності викладачів економічних коледжів під час курсів підвищення кваліфікації відзначимо, що запропоновані курси сприяють вирішенню на практичному рівні проблеми – допомогти викладачам економічних коледжів працювати в умовах війни, розвиваючи їхню резилієнтність, у якій виокремимо основні чотири елементи: 1) надія, яка пов'язана із впевненістю в нашій перемозі, що українці зможуть пройти через складнощі війни; 2) оптимізм, який у контексті війни теж означає віру в нашу перемогу; 3) адаптивність, яка є здатністю пристосовуватися до змін, а у військовий час має відбуватися дуже швидко; 4) стійкість, яка є здатністю навіть попри трагічні обставини не опускає руки (там само).

Отже, завдяки резилієнтності, викладач економічного коледжу зможе долати стреси і складні періоди життя. Резилієнтність можна і слід розвивати, застосовуючи п'ять правил стійкості педагога: а) дбаємо про власну безпеку і захищеність студентів і тих, хто поруч; б) реагуємо на свої почуття та допомагаємо студентам проживати негативні почуття; в) урахуємо можливості мозку, який працює у стресі; г) створюємо середовище спільних цінностей зі студентами; д) плакаємо майстерність турбуватися про себе, студентів та інших людей.

Серед порад самопомоги, які застосовуються у тренінгу з викладачами економічних коледжів, актуальними є такі: а) зверніться до дихотомії контролю – це поділ речей на підконтрольні нам і ті, на які ми не можемо вплинути; слід продумати декілька алгоритмів дій для різних варіантів розвитку ситуації – це допоможе позбавитися панічної поведінки і надасть упевненості; б) не позбавляйте себе речей, які дають задоволення, навіть маленьке, які заспокоюють (це може бути правильна їжа, читання книг тощо); в) займайтеся фізкультурою – фізичне навантаження дозволяє виробляти більше серотоніну та сприяє кращому сну; чим більше людина боїться, тим більше витрачає ресурсу на подолання порогу тривоги; хороший сон, повноцінне харчування і фізичне навантаження є запоруками резилієнтності; г) дозуйте отримувану інформацію – оберіть декілька офіційних джерел та ЗМІ, яким ви довіряєте, оцінюйте отриману інформацію тверезо і робіть паузи у процесі читання новин – на фізичну активність, їжу, хобі тощо; д) не залишайтеся наодинці із власними переживаннями – якщо є така можливість, спілкуйтеся із сім'єю та рідними, діліться своїми почуттями і спільно виконуйте всі попередні поради.

Отже, як показує досвід проведення авторських курсів підвищення кваліфікації «Технології ефективного педагогічного спілкування, психодіагностики і надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу у закладах фахової передвищої освіти», дотримання означених правил і порад для розвитку резилієнтності викладачів економічних коледжів є своєчасним і доцільним.

Третє завдання дослідження полягає у визначенні методологічних засад (принципів) проведення означених курсів підвищення кваліфікації для розвитку в умовах війни резиліентності викладачів економічного коледжу на основі їхніх ключових компетентностей.

Системні курси «Технології ефективного педагогічного спілкування, психодіагностики і надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу у закладах фахової передвищої освіти» були проведені Полтавською академією неперервної освіти ім. М. В. Остроградського на базі Відокремленого структурного підрозділу «Ужгородський торговельно-економічний фаховий коледж Державного торговельно-економічного університету» (у січні 2024 року) та на базі Полтавського фахового коледжу підприємництва і ресторанного бізнесу (у січні-лютому 2024 року). У цих закладах освіти одночасно запроваджено технології розвитку резиліентності викладачів економічного коледжу на основі їхніх ключових компетентностей, викладачі відразу відчули зміни у результатах роботи і власному педагогічному світосприйманні.

Зміст означених курсів становлять три міні-модулі: «1. Технології ефективного педагогічного спілкування», «2. Психодіагностика на службі викладача економічного коледжу» і «3. Надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу у закладах фахової передвищої освіти».

У першому міні-модулі «Технології ефективного педагогічного спілкування» розглядаються питання: 1. Педагогічне спілкування на основі нейролінгвістичного програмування: як ефективно спілкуватися? 2. Базові комунікативні навички. 3. Вплив з використанням А-ресурсів. 4. Вплив в А–В комунікації. 5. Використання В-ресурсів. 6. Правила педагогічної підтримки. 7. Техніка В-впливів. В-взаємодії в складних ситуаціях. 8. Фасилітація. Навички викладача-фасилітатора для формування соціальних, рефлексивних і комунікативних компетентностей студента. 9. Розвиток лідерських навичок студента. 10. Культура самовираження та лідерство в освіті: життєтворчі перспективи особистості викладача економічного коледжу та його інноваційна компетентність. 11. Проектування і освоєння технологій ефективного спілкування. 12. Імітаційні технології навчання. 13. Ігрові технології навчання. 14. Соціально-психологічний тренінг як технологія навчання. 15. Дискусійні технології навчання. 16. Технології навчання у співробітництві. 17. Кооперативне навчання. 18. Здоров'язбережувальні технології навчання: Як навчаючи отримувати задоволення і зберегти власне здоров'я? 19. Громадянська та соціальна компетентності: формування культури демократії і рефлексивної компетентності.

Другий міні-модуль «Психодіагностика на службі викладача економічного коледжу» присвячений з'ясуванню питань: 1. Як діагностувати особистісний і професійний розвиток студента? 2. Особливості розвитку пізнавальних психічних процесів (уваги, мислення, уяви, пам'яті, інтелекту і креативності), емоційно-вольової сфери особистості студента, його індивідуально-психологічних особливостей (темпераменту, характеру, здібностей). 3. Складники особистісного і професійного розвитку студента.

У третьому міні-модулі «Надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу у закладах фахової передвищої освіти» розглядаються: 1. Шляхи надання психологічної підтримки студентам під час воєнних конфліктів. 2. Вплив воєнного стресу та травматичних ситуацій на психічне здоров'я студентів, викладачів економічного коледжу та батьків. 3. Вплив ефективно психологічної підтримки на розвиток студентів. 4. Методи і техніки, які можуть бути застосовані викладачами економічного коледжу для забезпечення психологічної підтримки студентів у воєнний період. 5. Створення сприятливого та підтримуючого навчального середовища для студентів, викладачів економічного коледжу та батьків, які стикаються з травматичним стресом. 6. Значення взаємодії коледжу, сім'ї та психологічних служб успішної підтримки студентів під час воєнного стану. 7. Практичні поради для викладачів економічного коледжу щодо ознак психологічних травм і стресу студентів та надання відповідної допомоги. 8. Теоретичні і практичні аспекти психологічної реабілітації студентів після війни.

Серед форм навчання переважають практикуми і психолого-педагогічні тренінги. Так, під час психолого-педагогічного тренінгу «Педагогічне спілкування на основі нейролінгвістичного програмування: Як ефективно спілкуватися?» викладачі економічного коледжу оволодівають способами: педагогічного спілкування з використанням технології НЛП; розвитку лідерських навичок студента; проектування і застосування технологій ефективного спілкування тощо.

На тренінгу «Здоров'язбережувальні технології навчання: Як навчаючи отримувати задоволення і зберегти власне здоров'я?» відпрацьовуються: здоров'язбережувальні технології навчання; способи розвитку емоційного інтелекту; тренування власного самопочуття; способи психологічного розвантаження, оволодіння психічними станами; технології сугестопедії тощо.

На тренінгах «Психодіагностика на службі викладача: Як діагностувати особистісний і професійний розвиток студента?», «Надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу у закладах освіти» викладачі економічного коледжу набувають вмінь діагностувати: особливості розвитку пізнавальних психічних процесів (уваги, мислення, уяви, пам'яті, інтелекту і креативності), емоційно-вольової сфери особистості студента, його індивідуально-психологічних особливостей (темпераменту, характеру, здібностей); складники його особистісного і професійного розвитку; способи надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу у закладах освіти.

Учасники курсів узагальнюють і систематизують власні методичні знання зі створення сприятливого та підтримуючого навчального середовища для студентів, самих викладачів економічного коледжу та батьків, які стикаються з травматичним стресом; розглядають вплив воєнного стресу та травматичних ситуацій на психічне здоров'я студентів; з'ясовують значення взаємодії між коледжем, сім'єю і психологічними службами успішної підтримки студентів під час воєнного стану; ознайомлюються з теоретичними та практичними аспектами психологічної реабілітації студентів після війни.

Розвитку резиліентності викладача економічного коледжу на основі його ключових компетентностей в умовах війни сприяє дотримання традиційних принципів дидактики: а) наступності (передбачає, що мета, зміст і технології підвищення кваліфікації зберігають зв'язок з тим типом професійних знань, які викладач економічного коледжу отримав раніше; так, курси підвищення кваліфікації в Ужгородському торговельно-економічному фаховому коледжі Державного торговельно-економічного університету проводилися шість разів (2007, 2013, 2015, 2018, 2013 і 2024 роки), у Полтавському фаховому коледжі підприємництва і ресторанного бізнесу – п'ять разів (щороку, починаючи з 2020 року); аналіз цих курсів показує, що збережено логічний зв'язок, наступність у їхньому проведенні, хоча вони різні як за змістом інформації, так і за технологіями її подання викладачам економічних коледжів); б) науковості (принцип науковості часто лише декларується і розуміється у вузькоемпіричному, а не в діалектичному значенні; цей принцип вимагає, щоб викладач економічного коледжу глибоко усвідомлював завдання і складники розвитку резиліентності на основі власних ключових компетентностей); в) наочності; г) предметності; д) розвивального навчання (передбачає можливість управління часом, темпом, змістом, структурою розвитку резиліентності за допомогою цілеспрямованої організації навчальних впливів).

Означені принципи складають методологічну основу запропонованих курсів підвищення кваліфікації, адже йдуть в руслі сучасної парадигми особистісно-центрованої освіти. Окрім традиційних принципів дидактики, виділені сучасні її принципи, які розвивають резиліентність викладача економічного коледжу на основі його ключових компетентностей в умовах війни; е) демократизації курсів підвищення кваліфікації (пов'язаний зі створенням на курсах сприятливих демократичних умов для викладачів економічного коледжу; важливими є рівноправність, взаємна зацікавленість); є) саморозвитку особистості викладача економічного коледжу (системотворчою особистісною якістю, яка забезпечує розвиток резиліентності викладача економічного коледжу на основі його ключових компетентностей в умовах війни є рефлексія, завдяки

якій він культивує власну індивідуальність і творчий педагогічний потенціал); ж) психологічної підтримки розвитку особистості викладача економічного коледжу.

Виконання вимог означених дидактичних принципів сприяє забезпеченню психолого-педагогічних умов, за яких успішно розвивається резиліентність викладача економічного коледжу на основі його ключових компетентностей, чому підпорядковується вся система неперервної освіти, яка, зрозуміло, не може бути стихійним процесом.

Висновки. Теоретичний аналіз сутності досліджуваних термінів показав, що «ключові компетентності» є необхідними для зростання особистого потенціалу і розвитку людини, розширення її можливостей для працевлаштування, соціальної інтеграції, активного громадянства); «особиста, соціальна та навчальна компетентність» – здатністю усвідомлювати внутрішні стани, ефективно управляти часом, інформацією, співпрацювати з іншими людьми, залишатися стійкими і керувати власним навчанням і кар'єрою); «резилієнс» – динамічний, складний, багатовимірний комплекс особливостей особистості, її здатність протистояти й адаптуватися до несприятливих і травматичних подій; «резиліентність» – здатність особистості протистояти складнощам життя, швидко відновлюватися, успішно адаптуватися в несприятливих обставинах; динамічна властивість особистості, яку можна і слід розвивати, хоча вона є вродженою). Власне, у психології «резиліентність» розуміють у трьох значеннях: а) як здатність особистості долати стрес; б) як процес копінгу; в) як захисний механізм особистості, який дозволяє протистояти стресу.

Розвиток резиліентності викладача економічного коледжу на основі їхніх ключових компетентностей показує її переваги – високу адаптивність, психологічне благополуччя та успішність професійної діяльності викладача економічного коледжу. Психологічними чинниками розвитку резиліентності викладачів економічних коледжів може бути дотримання правил і виконання спеціальних вправ під час курсів підвищення кваліфікації а також цілеспрямованість професійного життя, мотивація успіху, гарні стосунки в колективі, наявність надійних партнерів, здатність планувати діяльність, відчуття узгодженості професійної діяльності із життям, оптимізм, самоконтроль, перевага позитивних емоцій, саморегуляція емоцій, життєстійкість, адекватна самооцінка, самоефективність, активні копінгі, наявність соціальної підтримки, здатність звертатись за підтримкою, когнітивна гнучкість, висока духовність.

Визначені методологічні засади (принципи) проведення курсів підвищення кваліфікації для розвитку в умовах війни резиліентності викладачів економічного коледжу на основі їхніх ключових компетентностей також сприятимуть адаптації до змін, хоча в умовах війни вони є кардинальними і болючими.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні можливостей системи неперервної освіти для розвитку в умовах війни резиліентності викладачів економічних коледжів на основі їхніх ключових компетентностей та створення умов для подальшої успішної професійної діяльності. Викладачі економічних коледжів мають, розвиваючи власну резиліентність, не лише активно конструювати власне професійне майбутнє, а й належно виховувати студентську молодь і сприяти перемозі України.

ЛІТЕРАТУРА

- Балахтар, К. С. (2022). Резильєнтність викладача ЗВО в умовах військового стану. *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка. Психологія*, 1 (20), 55-62. Взято з <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/58483>
- Зязюн, І. А. (2000). Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. В кн. І. А. Зязюн (Ред.), *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*: монографія (с. 11-57). Київ: ВППОЛ.
- Кравченко, Л. М., Маєвська, О. М. (2017). Європейський досвід формування художньо-практичної компетентності особистості. *Мистецтво та освіта*, 3, 6-10.

- Кравченко, Л. М. (2020). Правова культура і компетентність особистості: спільне та відмінне культурологічного і компетентнісного підходів. *Імідж сучасного педагога*, 4 (193), 29-33.
- Лебедик, Л. В. (2022). Методологічне обґрунтування організації підготовки педагогічних працівників до проектування у закладах освіти територіальних громад. В кн. Р. Басенко (Ред.), *Традиції та інновації у траєкторіях розвитку освітньо-педагогічного дискурсу*: колективна монографія (с. 241-272). Полтава: Університет «Україна». Взято з <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/18676>
- Лебедик, Л. В., Стрельніков, В. Ю., Стрельніков, М. В. (2020). *Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін*: навчально-методичний посібник для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Полтава: ТОВ «АСМІ». Взято з <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/15703>
- Лебедик, Л. В. (2017). Формування загальних і професійних компетенцій майбутніх викладачів економіки. *Імідж сучасного педагога*, 2 (171), 11-14.
- Лебедик, Л. В. (2021). Формування ключових компетенцій особистості сучасного магістра економіки під час педагогічної підготовки. В кн. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях*: зб. матеріалів XIX Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю Одеського національного економічного університету (с. 30-32). Одеса: ВД «Гельветика». Взято з <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13235>
- Лосєва, Н., Стрельніков, В. (2020). Розвиток готовності педагогічних працівників до самовдосконалення на основі короткотермінових курсів-тренінгів. *Імідж сучасного педагога*, 1 (190), 49-53. Взято з <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/194128>
- Мачуський, В. В. (Ред.). (2015). *Формування у вихованців позашкільних навчальних закладів базових компетентностей*: монографія. Харків: Друкарня Мадрид.
- Моргун, В. Ф. (1992). Концепція багатовимірного розвитку особистості та її застосування. *Філософська і соціологічна думка*, 2, 27-40.
- Освіта на основі життєвих навичок*. Взято з <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53>
- Радул, В. В. (2011). Соціальна зрілість як вершина акмеологічного розвитку особистості. *Рідна школа*, 3, 15-20.
- Сігаєва, Л. Є. (2010). Андрагогіка – теорія ціложиттєвого розвитку особистості. В кн. *Педагогічний процес: теорія і практика* (Вип. 3, ч. II, с. 165-176). Київ: ЕКМО.
- Стрельніков, В. Ю., Лебедик, Л. В. (2021). Формування ключових і професійних компетенцій майбутніх фахівців готельно-ресторанного і туристичного бізнесу. *Імідж сучасного педагога*, 3 (198), 47-52. Взято з <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/232379/232956>
- Стрельніков, В. Ю. (2012a). Модель професійної компетентності викладача вищої школи. *Наукові записки ПОППО: Моделі ключових та професійних компетентностей педагогічного працівника* (Вип. 2, с. 25-33). Полтава: ПОППО.
- Стрельніков, В. Ю. (2012b). Модель якостей викладача як проєктанта технологій освіти дорослих. *Витоки педагогічної майстерності*, 10, 270-275. Взято з <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/524>
- Стрельніков, В. Ю. (2022). Організація неперервної освіти педагогічних працівників на засадах фасилітувального підходу в умовах воєнної агресії. *Постметодика*, 1/2, 64-81.
- Стрельніков, В. Ю. (2023). Філософські засади проєктування курсової підготовки у закладі неперервної освіти. *Філософія освіти і педагогіка*, 51/52, 230-248.
- Кісарчук, З. Г. (Ред.). (2020). *Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу*: монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово». Взято з https://lib.iitta.gov.ua/722181/1/Monograph2020_labpsychother.pdf
- ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning*. Retrieved from <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/annex-recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf>

- Lebedyk, L., & Strelnikov, V. (2023). Educational space of continuous education of teachers: a facilitating approach. In D. Kamenova, & S. Arkhypova (Eds.), *Educational space: post-non-classical perspectives: monograph* (pp.128-157). Varna: Varna university of management. DOI: <https://doi.org/10.54055/mbmj2917>
- Shara, S. O., Vorona, L. I., Kalinichenko, I. O., Lebedyk, L. V., & Olifira, L. M. (2020). The formation of the humanistic position of the student in the educational process. *Journal of Intellectual Disability. Diagnosis and Treatment*, 8, 3, 472-484.
- Strelnikov, V. Yu., Lebedyk, L. V., Hura, T. V., Sysoieva, S. I., Stankevych, S. V., Shapovalova, E. V., & Avilova, O. Ye. (2021). Leadership and social work in the environmental management system. *Ukrainian Journal of Ecology*, 11 (2), 349-351. Retrieved from <https://www.ujecology.com/articles/leadership-and-social-work-in-the-environmental-management-system.pdf>

REFERENCES

- ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning*. Retrieved from <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/annex-recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf>
- Balakhtar, K. S. (2022). Rezylientsnist vykladacha ZVO v umovakh viiskovoho stanu [Resilience of the teacher of higher education in the conditions of martial law]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Pedagogika. Psykholohiia [National Aviation University. Pedagogy. Psychology]*, 1 (20), 55-62. Retrieved from <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/58483> [in Ukrainian].
- Kisarchuk, Z. H. (Ed.). (2020). *Tekhnolohii psykhoterapevtychnoi dopomohy postrazhdalym u podolanni proiaviv posttravmatychnoho stresovoho rozladu [Technologies of psychotherapeutic assistance to victims in overcoming manifestations of post-traumatic stress disorder]: monohrafiia*. Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo». Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/722181/1/Monograph2020_labpsychother.pdf [in Ukrainian].
- Kravchenko, L. M., & Maievska, O. M. (2017). Yevropeyskyi dosvid formuvannia khudozhno-praktychnoi kompetentnosti osobystosti [European experience in the formation of artistic and practical competence of an individual]. *Mystetstvo ta osvita [Art and education]*, 3, 6-10 [in Ukrainian].
- Kravchenko, L. M. (2020). Pravova kultura i kompetentnist osobystosti: spilne ta vidminne kulturolohichnoho i kompetentnisnoho pidkhodiv [Legal culture and competence of the individual: common and different cultural and competence approaches]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 4 (193), 29-33 [in Ukrainian].
- Lebedyk, L. V. (2022). Metodolohichne obgruntuvannia orhanizatsii pidhotovky pedahohichnykh pratsivnykiv do proiektuvannia u zakladakh osvity terytorialnykh hromad [Methodological substantiation of the organization of training of pedagogical workers for designing in educational institutions of territorial communities]. In R. Basenko (Ed.), *Tradytsii ta innovatsii u traiektoriiakh rozvytku osvitno-pedahohichnoho dyskursu [Traditions and innovations in the development trajectories of educational and pedagogical discourse]: kolektyvna monohrafiia* (pp. 241-272). Poltava: Universytet «Ukraina». Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/18676> [in Ukrainian].
- Lebedyk, L. V., Strelnikov, V. Yu., & Strelnikov, M. V. (2020). *Suchasni tekhnolohii navchannia i metodyky vykladannia dystsyplin [Modern learning technologies and methods of teaching disciplines]: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia slukhachiv kursiv pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv serednoi, profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi), fakhovoi peredvyshchoi ta vyshchoi osvity*. Poltava: TOV «ASMI». Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/15703> [in Ukrainian].
- Lebedyk, L. V. (2017). Formuvannia zahalnykh i profesiinykh kompetentsii maibutnykh vykladachiv ekonomiky [Formation of general and professional competencies of future

- teachers of economics]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 2 (171), 11-14 [in Ukrainian].
- Lebedyk, L. V. (2021). Formuvannia kliuchovykh kompetentsii osobystosti suchasnoho mahistra ekonomiky pid chas pedahohichnoi pidhotovky [Formation of key competencies of the personality of a modern master of economics during pedagogical training]. In *Naukovi problemy hospodariuvannia na makro-, mezo- ta mikroekonomichnomu rivniakh [Scientific problems of management at the macro-, meso- and microeconomic levels]: zb. materialiv XIX Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviachenoj 100-richchju Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu* (pp. 30-32). Odesa: VD «Helvetyka». Retrieved from <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13235> [in Ukrainian].
- Losieva, N., & Strelnikov, V. (2020). Rozvytok hotovnosti pedahohichnykh pratsivnykiv do samovdoskonalennia na osnovi korotkoterminovykh kursiv-treninhiv [Development of the readiness of pedagogical workers for self-improvement based on short-term training courses]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 1 (190), 49-53. Retrieved from <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/194128> [in Ukrainian].
- Lebedyk, L., & Strelnikov, V. (2023). Educational space of continuous education of teachers: a facilitating approach. In D. Kamenova, & S. Arkhypova (Eds.), *Educational space: post-non-classical perspectives: monograph* (pp. 128-157). Varna: Varna university of management. DOI: <https://doi.org/10.54055/mbmj2917>
- Machuskyi, V. V. (Ed.) (2015). *Formuvannia u vykhovantsiv pozashkilnykh navchalnykh zakladiv bazovykh kompetentnosti [Formation of basic competences in pupils of extracurricular educational institutions]: monohrafiia*. Kharkiv: Drukarnia Madryd [in Ukrainian].
- Morhun, V. F. (1992). Kontseptsiiia bahatovymirnoho rozvytku osobystosti ta yii zastosuvannia [The concept of multidimensional personality development and its application]. *Filosofska i sotsiologichna dumka [Philosophical and sociological thought]*, 2, 27-40 [in Ukrainian].
- Osvita na osnovi zhyttievnykh navychok [Education based on life skills]*. Retrieved from <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53> [in Ukrainian].
- Radul, V. V. (2011). Sotsialna zrilist yak vershyna akmeologichnoho rozvytku osobystosti [Social maturity as the peak of the acmeological development of the individual]. *Ridna shkola [Native school]*, 3, 15-20 [in Ukrainian].
- Shara, S. O., Vorona, L. I., Kalinichenko, I. O., Lebedyk, L. V., & Olifira, L. M. (2020). The formation of the humanistic position of the student in the educational process. *Journal of Intellectual Disability. Diagnosis and Treatment*, 8, 3, 472-484.
- Sihaieva, L. Ye. (2010). Andrahohika – teoriia tsilozhyttievoho rozvytku osobystosti [Andragogy is a theory of lifelong personality development]. In *Pedahohichni protsesy: teoriia i praktyka [Pedagogical process: theory and practice]* (Is. 3, p. II, pp. 165-176). Kyiv: EKMO [in Ukrainian].
- Strelnikov, V. Yu., & Lebedyk, L. V. (2021). Formuvannia kliuchovykh i profesiinykh kompetentsii maibutnykh fakhivtsiv hotelno-restorannoho i turystychnoho biznesu [Formation of key and professional competencies of future specialists in the hotel, restaurant and tourism business]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 3 (198), 47-52. Retrieved from <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/232379/232956> [in Ukrainian].
- Strelnikov, V. Yu. (2012a). Model profesiinoi kompetentnosti vykladacha vyshchoi shkoly [Model of professional competence of a teacher of a higher school]. In *Naukovi zapysky POIPPO: Modeli kliuchovykh ta profesiinykh kompetentnosti pedahohichnoho pratsivnyka [Scientific notes of POIPPO: Models of key and professional competencies of a pedagogical worker]* (Is. 2, pp. 25-33). Poltava: POIPPO [in Ukrainian].

- Strelnikov, V. Yu. (2012b). Model yakostei vykladacha yak proektanta tekhnolohii osvity doroslykh [A model of teacher qualities as a designer of adult education technologies]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skills]*, 10, 270-275. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/524> [in Ukrainian].
- Strelnikov, V. Yu. (2022). Orhanizatsiia neperervnoi osvity pedahohichnykh pratsivnykiv na zasadakh fasylytuvalnoho pidkhodu v umovakh voiennoi ahresii [The organization of continuous education of pedagogical workers on the basis of the facilitation approach in the conditions of military aggression]. *Postmetodyka [Postmethodology]*, 1/2, 64-81 [in Ukrainian].
- Strelnikov, V. Yu. (2023). Filosofski zasady proiektuvannia kursovoi pidhotovky u zakladi neperervnoi osvity [Philosophical principles of designing course training in an institution of continuing education]. *Filosofiiia osvity i pedahohika [Philosophy of education and pedagogy]*, 51/52, 230-248 [in Ukrainian].
- Strelnikov, V. Yu., Lebedyk, L. V., Hura, T. V., Sysoieva, S. I., Stankevych, S. V., Shapovalova, E. V., & Avilova, O. Ye. (2021). Leadership and social work in the environmental management system. *Ukrainian Journal of Ecology*, 11 (2), 349-351. Retrieved from <https://www.ujecology.com/articles/leadership-and-social-work-in-the-environmental-management-system.pdf>

THE KEY COMPETENCES OF ECONOMICS COLLEGE TEACHER AS THE BASIS FOR THEIR RESILIENCE DEVELOPMENT

Viktor Strelnikov,

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor,
Professor of the Department of Philosophy and Economics of Education;
Poltava Academy of Continuing Education named after M. V. Ostrogradskyi

The possibilities of the author's professional development courses "Technologies of Effective Pedagogical Communication, Psychodiagnostics and Provision of Psychological Support to Participants of the Educational Process in Institutions of Professional Pre-Higher Education" for the development of the resilience of economic college teachers in war conditions based on their key competencies, in particular personal, social and educational competence, are considered. The experience of the Poltava Academy of Continuing Education named after M. V. Ostrogradskyi to fulfill the requirement of the Ministry of Education and Culture of Ukraine to ensure that teachers pass advanced training courses to improve their knowledge, skills, and practical skills to provide psychological support to participants in the educational process in wartime conditions is shown.

The article outlines the essence of the following terms: "key competencies" (necessary for the growth of a person's personal potential and development, expansion of his opportunities for employment, social integration, active citizenship), "personal, social and educational competence" (the ability to be aware of one's own internal states, effectively manage time and information, work constructively with other people, remain stable and manage one's own education and career), "resilience" (a dynamic, complex, multidimensional set of characteristics personality, its ability to resist and adapt to adverse and traumatic events), "resilience" (the ability of an individual to withstand the difficulties of life, quickly recover, successfully adapt in adverse circumstances, a dynamic personality property that can and should be developed, although it is innate).

Resilience is considered as a) a concept; b) a process; c) a result; and also as a) personality quality (ability to overcome stress); b) a coping process (psychological strategy and method of overcoming a stressful situation); c) adaptive protective mechanism of the individual (allows to adapt after mental trauma or resist stress). The components of the resilience of economic college teachers are determined – adaptability, stability, hope,

optimism. The expediency of following the self-help rules and advice for the development of the teacher's resilience in the conditions of war, which are used in professional development courses, is substantiated.

The methodological principles of conducting professional development courses for the development of economic college teachers' resilience in the conditions of war based on their key competencies (in particular, personal, social, and educational competence) are singled out. They are the following: a) continuity; b) science; c) visibility; d) objectivity; e) developmental training; f) democratization; g) self-development of the individual; h) psychological support.

Keywords: *development, resilience, key competencies, economics college teacher, professional development courses, continuous education.*

Надійшла до редакції 05.12.2023 р.